

PLAN WYNIKOWY Z BIOLOGII

IV. Elementy genetyki

V. Elementy ewolucji, ekologii i ochrony środowiska

Dział programowy	Wymagania	
	podstawowe (ocena dopuszczająca i dostateczna)	ponadpodstawowe (ocena dobra, bardzo dobra i celująca)
	I. Elementy genetyki	
	1. DNA – podstawowy nośnik informacji genetycznej	
	Uczeń potrafi:	
IV. Elementy genetyki	<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować terminy: informacja genetyczna, nukleozyd, nukleotyd, replikacja DNA – wymienić etapy prawidłowo prowadzonego doświadczenia biologicznego, składniki chemiczne budujące DNA, zasadnicze etapy procesu replikacji – omówić (opisać) lokalizację DNA w komórce i przebieg replikacji – opisać efekt procesu replikacji – wyjaśnić przebieg doświadczeń prowadzących do poznania nośnika informacji genetycznej oraz na czym polega semi-konserwatywność replikacji – wybrać sposób prezentacji przebiegu doświadczeń Griffitha i Avery'ego – określić biologiczną rolę DNA, ściślej: na czym polega komplementarność nici w cząsteczce DNA – uzasadnić potrzebę stosowania doświadczeń w badaniach genetycznych – zanalizować strukturę przestrzenną DNA, mechanizm replikacji – ocenić biologiczne znaczenie replikacji 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienić i omówić rodzaje DNA – rozpoznać na schematach poszczególne etapy procesu replikacji – wymienić organelle komórki roślinnej, w których zachodzi replikacja DNA – zilustrować w formie referatu, posteru przebieg i efekty doświadczeń, dzięki którym udowodniono, że DNA jest nośnikiem informacji genetycznej – konstruować modele DNA – przedstawić w postaci schematycznego rysunku chemiczną budowę DNA – porównać rodzaje DNA – zilustrować schematycznym rysunkiem proces semikonserwatywnej replikacji DNA – określić źródła energii dla procesu replikacji¹ – zanalizować i ocenić znaczenie wyników doświadczeń Griffitha i Avery'ego dla dalszego rozwoju genetyki – zanalizować związek między stopniem wierności procesu replikacji a częstotliwością mutacji punktowych

¹ Kursywą oznaczono materiał wykraczający poza podstawę programową.

2. Gen – podstawowa jednostka dziedziczenia

Uczeń potrafi:

– podać współczesną definicję genu – zdefiniować terminy: fenotyp, genotyp, linia czysta, allel, geny podzielone, homozygota dominująca i recesywna, heterozygota – wyjaśnić stwierdzenie, że Grzegorz Mendel jest ojcem genetyki, określenie „linia czysta” oraz pojęcia: allel dominujący, cecha dominująca, allel recesywny, cecha recesywna; dlaczego geny znajdujące się w jednym chromosomie dziedziczą się niezgodnie z II prawem Mendla – porównać historyczną i współczesną definicję genu – konstruować krzyżówki genetyczne ilustrujące dziedziczenie według praw Mendla	– wyjaśnić, jak zmieniało się rozumienie pojęcia genu – porównać budowę genów organizmów prokariotycznych i eukariotycznych – zanalizować dziedziczenie dwóch cech – zanalizować znaczenie faktu występowania genów nakładających się dla biologii wirusów

3. Informacja zapisana w genie i jej odczytywanie

Uczeń potrafi:

– zdefiniować pojęcia: kod genetyczny, kodon, transkrypcja, translacja – wymienić i omówić podstawowe cechy kodu genetycznego – wymienić rodzaje RNA i ich funkcje biologiczne, elementy aparatu translacyjnego – omówić budowę kwasu rybonukleinowego, budowę i rolę rybosomów – zilustrować schematycznym rysunkiem budowę RNA – wyjaśnić, na czym polega obróbka posttranskrypcyjna RNA – porównać: budowę i funkcje RNA i DNA, budowę i funkcje mRNA, tRNA i rRNA – posługiwać się tabelą kodu genetycznego – analizować na modelach (schematach) budowę kwasu rybonukleinowego, przebieg transkrypcji i translacji	– wyjaśnić, dlaczego informacja genetyczna jest zakodowana oraz sposób odczytywania informacji genetycznej – streścić zasady realizacji informacji genetycznej – przedstawić w postaci schematycznych rysunków chemiczną budowę RNA – porównać przebieg i znaczenie poszczególnych etapów translacji – określić źródła energii dla procesów transkrypcji i translacji – ocenić biologiczne znaczenie transkrypcji i translacji dla komórki (organizmu) – przewidzieć konsekwencje zaburzeń przebiegu transkrypcji i translacji

4. Poznawanie genomu człowieka

Uczeń potrafi:

– zdefiniować pojęcia: genom, genotyp, kariotyp – podać przykłady komórek (organizmów) haploidalnych i diploidalnych – opisać kariotyp człowieka – wyjaśnić, na czym polega badanie genomu	– wyjaśnić różnicę między genotypem i kariotypem – charakteryzować metody badania kariotypu – ocenić przydatność badań kariotypu

Uczeń potrafi:	
<ul style="list-style-type: none"> – zilustrować budowę chromosomu – określić haploidalną i diploidalną liczbę chromosomów w jądrze komórkowym, wielkość genomu człowieka oraz płęć człowieka na podstawie kariotypu – rozróżnić autosomy i chromosomy płci na schemacie kariotypu człowieka – analizować wielkość genomu u różnych organizmów 	
5. Zmiany w DNA i ich skutki	
Uczeń potrafi:	
<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować pojęcia: mutacja, choroba genetyczna, badania (testy) prenatalne [E.Z.]² – wymienić i omówić wybrane czynniki mutagenne [E.Z.] – wymienić rodzaje testów prenatalnych – wyjaśnić znaczenie terminów: mutacja recesywna, mutacja dominująca, gen sprzężony z płcią, gen autosomalny – klasyfikować mutacje, choroby dziedziczne według kryterium rodzaju mutacji wywołującej chorobę – wykorzystywać w uczeniu się genetyki pozapodręcznikowe źródła informacji – przewidzieć skutki oddziaływania wybranych mutagenów – zaproponować sposoby postępowania służące minimalizowaniu wpływu wybranych czynników mutagennych – analizować bezpośrednio przyczyny wybranych chorób dziedzicznych [E.Z.] oraz mechanizm powstawania mutacji genowych i chromosomowych – ocenić znaczenie testów prenatalnych w medycynie [E.Z.] 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnić znaczenie mutacji w procesie ewolucji – opisać i omówić objawy wybranych chorób dziedzicznych [E.Z.] oraz efekty poszczególnych rodzajów mutacji – określać konsekwencje poszczególnych rodzajów mutacji [E.Z.] – przedstawić w postaci schematów poszczególne rodzaje mutacji – charakteryzować metody i techniki stosowane w diagnostyce chorób dziedzicznych – zanalizować proces mutagenyzy jako molekularnego podłoża zmian ewolucyjnych – ocenić znaczenie poradnictwa i diagnostyki chorób dziedzicznych – ocenić wpływ czynników środowiskowych na występowanie chorób wielogenowych [E.Z.]
6. Inżynieria genetyczna, czyli jak wyręczyć naturę	
Uczeń potrafi:	
<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować pojęcia: inżynieria genetyczna, enzymy restrykcyjne, wektory, transformacja, geny i organizmy transgeniczne, klonowanie, terapia genowa [E.Z.] – wymienić metody stosowane w inżynierii genetycznej, przykłady zastosowania genetyki i inżynierii genetycznej (w tym w diagnostyce i leczeniu chorób człowieka [E.Z.] 	<ul style="list-style-type: none"> – opisać i omówić metody i techniki inżynierii genetycznej, sposoby wykorzystywania genetycznie zmodyfikowanych organizmów do syntezy szczepionek, leków i przeciwciał [E.Z.] – określić korzyści i zagrożenia wynikające z ingerencji człowieka w genom organizmów i z możliwości praktycznego wyko-

² [E.Z.] – edukacja prozdrowotna

	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnić, co to są lepkie końce i w jaki sposób cecha ta jest wykorzystywana; na czym polega klonowanie; na czym polega terapia genowa [E.Z.] – określić obiekt badań inżynierii genetycznej – scharakteryzować wektory – zanalizować możliwości wykorzystania genetyki w rolnictwie i hodowli zwierząt – ocenić bezpośrednie znaczenie genetyki dla człowieka [E.Z.] 	<ul style="list-style-type: none"> – rzywania zdobyczy biotechnologii [E.Z.; E.E.]³ – ocenić przydatność inżynierii genetycznej – zanalizować mechanizm powstawania organizmów transgenicznych oraz korzyści wynikające z wykorzystania biotechnologii w procesach syntezy szczepionek i leków [E.Z.] – przewidywać kierunki rozwoju genetyki w przyszłości
II. Ewolucyjne czynniki kształtujące różnorodność biologiczną		
7. Rodzaje i źródła zmienności w przyrodzie		
Uczeń potrafi:		
V. Elementy ewolucji, ekologii i ochrony środowiska	<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować pojęcia: różnorodność biologiczna, ewolucja, zmienność, dobór naturalny, dobór sztuczny – wymienić podłoża zmienności, dowody przebiegu ewolucji – wymienić i omówić tezy teorii ewolucji drogą doboru naturalnego – rozdzielić i porównać rodzaje zmienności w przyrodzie – wyjaśnić przyczyny poszczególnych rodzajów zmienności oraz znaczenie pojęć: zmienność międzyosobnicza i presja selekcyjna, a także wyjaśnić co przedstawia drzewo rodowe – scharakteryzować podłoża doboru naturalnego, rodzaje doboru naturalnego – porównać skutki mikro- i makroewolucji, dobór naturalny i dobór sztuczny – zanalizować mechanizm powstawania poszczególnych rodzajów zmienności, drzewa rodowe ilustrujące rozwój ewolucyjny wybranych organizmów – udowodnić tezę, że molekularnym podłożem zmian ewolucyjnych są mutacje 	<ul style="list-style-type: none"> – porównać poszczególne rodzaje zmienności i ich znaczenie w ewolucji – wyjaśnić zjawisko radiacji adaptacyjnej – określić molekularne podłoża zmian ewolucyjnych – ocenić zjawisko radiacji adaptacyjnej – zasadnic stwierdzenie, że zmienność jest podstawową cechą życia
8. Elementy antropogenezy		
Uczeń potrafi:		
	<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować pojęcia: antropogeneza, hominizacja – wymienić i omówić kolejne etapy antropogenezy, charakterystyczne cechy człowieka – omówić i scharakteryzować rasy ludzkie – opisać przebieg hominizacji 	<ul style="list-style-type: none"> – zilustrować rodowód człowieka – scharakteryzować formy przed- i praludzkie – zanalizować drzewo rodowe hominidów i dowody ewolucji hominidów – ocenić znaczenie rozwoju komunikacji (mowa), techniki (ogień, narzędzia) i kul-

³ [E.E.] – edukacja ekologiczna

	Uczeń potrafi:	
	<ul style="list-style-type: none"> – określić czas, miejsce i warunki, w jakich powstały formy ludzkie – porównać cechy człowieka i małp człekokształtnych – scharakteryzować rasy ludzkie – zanalizować warunki, czynniki i przebieg antropogenezy – uzasadnić pozycję systematyczną człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> tury (obrzędy, zwyczaje, normy grupowe) w przebiegu ewolucji człowieka – przewidzieć, w jaki sposób aktualny rozwój komunikacji, techniki i kultury wpłynie na ewolucję biologiczną współczesnego człowieka
9. Różnorodność biologiczna		
Uczeń potrafi:		
	<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować pojęcia: gatunek biologiczny, gametofit, sporofit, przemiana pokoleń, plecha, strzępka, strzępka komórczakowa, mikoryza, obojnactwo, rozdzielnoptciowość, metamorfoza, żywiciel pośredni i ostateczny, przeobrażenie niepełne, przeobrażenie pełne, linienie, rodzaje przeobrażenia występujące u owadów – wymienić i podać nazwy głównych taksonów systematycznych w porządku wstępującym i zstępującym; przykładowe pozycje drukowane i multimedialne, na podstawie których można oznaczyć gatunki roślin, grzybów oraz zwierząt, cechy komórki prokariotycznej; podstawowe funkcje życiowe bakterii i protistów; cechy komórki eukariotycznej i charakterystyczne cechy organizmów zaliczanych do królestwa protistów; przykłady chorób wywołanych przez pierwotniaki; źródła oraz drogi zakażeń [E.Z.]; grupy królestwa roślin oraz paprotników i roślin nasiennych; przykłady gospodarczego wykorzystania grzybów; pasożytnicze gatunki płazińców, obleńców i stawonogów; przykłady adaptacji roślin do życia w warunkach środowiska lądowego – omówić i opisać zadania systematyki i taksonomii; ogólne zasady nomenklatury binominalnej; środowiska życia, formy morfologiczne i rozmnażanie bakterii; wybranych przedstawicieli protistów; budowę i biologiczną rolę nasion; sposoby rozmnażania się grzybów; budowę morfologiczną i wybrane cechy budowy anatomicznej zwierząt; tryb życia wybranych typów królestwa zwierząt; środowisko i tryb życia stawonogów; ogólną budowę 	<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować terminy: mejoza post- i pre-gamiczna, sporofit, gametofit, gametangia, sporangia – omówić podstawowy model przemiany pokoleń i systematykę stawonogów – klasyfikować podstawowe gatunki protistów według przynależności systematycznej – identyfikować i rozpoznawać gatunki grzybów, roślin i zwierząt – wyjaśnić przebieg cykli rozwojowych roślin nago- i okrytozalążkowych – określić pozycję systematyczną wybranych organizmów – scharakteryzować grupy organizmów zaliczanych do poszczególnych królestw i typów – porównać kryteria taksonomiczne zastosowane przez Linneusza z kryteriami stosowanymi obecnie, sposoby odżywiania i rozmnażania protistów, budowę gametofitu oraz sporofitu różnych grup roślin, cykl rozwojowy roślin nago- i okrytozalążkowych, budowę oraz realizację podstawowych funkcji życiowych u pajęczaków, skorupiaków i owadów, rozmnażanie i rozwój organizmów różnych gromad stawonogów – porównać sposoby oddychania bakterii – ocenić znaczenie bakterii dla środowiska i gospodarki człowieka – zanalizować różnicowanie morfologiczne bakterii, różnicowanie morfologiczne i funkcjonalne protistów, cykle rozwojowe wybranych grup roślinnych, drzewo rodowe ilustrujące ewolucję zwierząt – stosować klucze i przewodniki do identyfikacji wybranych rodzajów i gatunków roślin i zwierząt (PP)

	<p>morfologiczną stawonogów oraz wybranych gromad; cykle rozwojowe wybranych pasożytów człowieka [E.Z.]; przykłady gospodarczego wykorzystywania roślin nasiennych</p> <ul style="list-style-type: none"> – wymienić i omówić lub opisać środowiska życia oraz wymagania życiowe zwierząt; specyficzne cechy królestwa grzybów; charakterystyczne cechy stawonogów; swoiste cechy strunowców i kręgowców (w tym także gromad); rolę organów wegetatywnych i generatywnych roślin – wymienić i rozróżnić elementy strukturalne kwiatu; gatunki grzybów trujących i prawnie chronionych [E.E.] – wyliczyć typy królestwa grzybów i zwierząt oraz ogólnie je scharakteryzować – wyjaśnić technikę oznaczania gatunków oraz konstrukcji kluczy i przewodników; rolę endospor; znaczenie wiedzy o biologii rozmnażania wybranych protistów [E.Z.]; znaczenie biologiczne mszaków i rolę paprotników w powstawaniu złóż węgla; zasady prawidłowego zbioru grzybów [E.E.; E.Z.] – identyfikować pospolite gatunki należące do protistów oraz pospolite i chronione gatunki roślin [E.E.] – określić pozycję systematyczną człowieka w odpowiednich taksonach systematycznych (królestwo, typ, gromada, rząd, rodzina, rodzaj, gatunek) oraz pozycję systematyczną wybranych organizmów – porównać budowę bakterii cudzo- i samożywej; budowę komórki pro- i eukariotycznej; budowę wybranych typów zwierząt bezkręgowych i strunowców; bezkręgowce ze strunowcami – scharakteryzować główne grupy protistów, środowisko życia, wymagania życiowe i budowę mszaków, paprotników i nasiennych – scharakteryzować oraz porównać sposoby odżywiania się bakterii – wykonać preparat mikroskopowy i prowadzić obserwację mikroskopową, na przykład drożdży – klasyfikować kręgowce według różnych kryteriów – zanalizować cechy komórki prokariotycznej i komórki eukariotycznej, czynności życiowe bakterii, protistów, mechanizm podwójnego zapłodnienia, mechanizm powstawania nasienia i owocu, budowę 	<ul style="list-style-type: none"> – zaprojektować prosty klucz do oznaczania pospolitych organizmów – zaplanować i wykonać doświadczenie obrazujące przebieg fermentacji alkoholowej – założyć, prowadzić oraz dokumentować hodowlę grzybów pleśniowych – zaplanować, założyć i prowadzić hodowle wybranych zwierząt (dżdżownic, ślimaków, patyczaków, świerszczy, ryb akwariowych i ssaków: świnek morskich, białych myszy) oraz dokumentować jej przebieg – uzasadnić podział organizmów na pięć królestw oraz słuszność wyodrębnienia królestwa grzybów
--	---	---

	Uczeń potrafi:	
	<p>nasienia i owocu, potrzebę ochrony gatunkowej roślin, rolę grzybów w procesie krążenia materii w przyrodzie [E.E.], sposoby rozmnażania grzybów, budowę morfologiczną przedstawicieli stawonogów, morfologiczne, anatomiczne i fizjologiczne przystosowania zwierząt do pasożytnictwa, warunki panujące na lądzie i porównać je z warunkami środowiska wodnego</p> <ul style="list-style-type: none"> – ocenić znaczenie różnych sposobów odżywiania się bakterii dla środowiska oraz znaczenie biologiczne protistów – uzasadnić, dlaczego lancetnika można uważać za pierwowzór strunowca 	
III. Współczesne czynniki kształtujące różnorodność biologiczną		
10. Ekologia – nauka o strukturze i funkcjonowaniu przyrody		
Uczeń potrafi:		
	<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować pojęcia: ekologia, populacja, biocenoza, biotop, ekosystem, biosfera, biom, pojemność i opór środowiska, rozrodność, śmiertelność, konkurencja, drapieżnictwo, pasożytnictwo, komensalizm, protokooperacja, mutualizm, zależności troficzne, producent, konsument, reducent, łańcuch, sieć i piramida troficzna, równowaga biocenotyczna, sukcesja – wymienić i podać ponadosobnicze poziomy organizacji materii żywej, cechy grupowe populacji biologicznej, poziomy troficzne w biocenozie, rodzaje biomów, gatunki roślin i zwierząt charakterystycznych dla poszczególnych biomów, pierwiastki biogenne, przykłady organizmów występujących na różnych poziomach biosfery, sposoby przeciwdziałania zakłóceniom w przebiegu cykli – omówić i opisać czynniki wpływające na liczebność populacji, zjawisko terytorializmu, interakcje międzypopulacyjne w biocenozie, ogólną strukturę i funkcjonowanie ekosystemu, przepływ energii przez ekosystem, rozmieszczenie geograficzne biomów, rolę pierwiastków biogennych, rolę organizmów w cyklach biogeochemicznych, krążenie wody, węgla, azotu w przyrodzie – wyliczyć typy interakcji międzypopulacyjnych w biocenozie – wyjaśnić pojęcie przyrostu naturalnego 	<ul style="list-style-type: none"> – przewidzieć konsekwencje wpływu czynników zagrażających biomom – ocenić wpływ człowieka na przebieg krążenia węgla, azotu, siarki – zdefiniować pojęcia: sukcesja pierwotna i wtórna, klimaks – omówić mechanizmy regulacji liczebności populacji – wymienić oraz omówić konieczne warunki zachowania równowagi biocenotycznej – omówić hipotezę Gai – dobierać odpowiednie materiały źródłowe potrzebne do nauki ekologii – porównywać produktywność pierwotną i wtórna – klasyfikować i porównywać cykle biogeochemiczne – przeprowadzić badania rozmieszczenia osobników populacji i obliczyć ich zagęszczenie – charakteryzować biomy – określić przyczyny zróżnicowania biomów – analizować wykresy ilustrujące rodzaje krzywych przeżywania i wzrostu liczebności populacji; przyczyny zróżnicowania struktury i dynamiki rozrodznej populacji ludzkiej w różnych rejonach świata; typy interakcji międzypopulacyjnych (międzygatunkowych); zależność między niszą ekologiczną a zjawiskiem konkurencji; cykl biogeochemiczny siarki – zaplanować i przeprowadzić doświad-

<ul style="list-style-type: none"> – rozróżnić rodzaje zależności troficznych występujących w biocenozie – dobrać odpowiednie przykłady populacji ilustrujących zależności antagonistyczne lub protekcyjistyczne – konstruować przykłady łańcuchów i sieci pokarmowych – wyjaśnić znaczenie pojęć: produktywność, produktywność pierwotna i wtórna, podłoże efektu cieplarnianego – charakteryzować cechy grupowe populacji, poziomy troficzne w biocenozie – charakteryzować i porównywać stosunki antagonistyczne i nieantagonistyczne – klasyfikować typy interakcji międzypopulacyjnych oraz organizmy według ich przynależności do odpowiedniego poziomu troficznego – określić przynależność organizmów do właściwych poziomów troficznych, przyczyny oraz kierunki sukcesji, wpływ klimatu na rozmieszczenie organizmów na Ziemi – analizować możliwości praktycznego wykorzystania badań ekologii (analiza przestrzenna, ilościowa, wiekowa i płciowa populacji); zmiany liczebności populacji w układzie drapieżnik–ofiara; strukturę troficzną wybranych biocenoz lądowych i wodnych; przepływ energii i krążenie materii w ekosystemie; strukturę oraz funkcjonowanie wybranych biomów; cykle biogeochemiczne węgla, azotu – udowodnić związek ekologii z innymi działami biologii i gałęziami przemysłu – uzasadnić wpływ czynników klimatycznych na rozmieszczenie gatunków roślin na kuli ziemskiej 	<ul style="list-style-type: none"> – czenie ilustrujące wpływ zagęszczenia na liczebność populacji – ocenić rolę zależności międzygatunkowych w przyrodzie i w życiu człowieka oraz znaczenie procesu sukcesji w przyrodzie – przewidywać możliwości wykorzystania allelopatii w rolnictwie ekologicznym, konsekwencje efektu cieplarnianego [E.E.] – uzasadniać stwierdzenie, że funkcjonowanie agrocenozy wymaga nakładów energii (PP) – udowodnić, że skrócenie łańcuchów pokarmowych może być potencjalnym źródłem ograniczenia kosztów produkcji żywności – przewidzieć wpływ działalności człowieka na przebieg sukcesji
---	---

11. Biogeografia – rozmieszczenie organizmów i jego przyczyny

Uczeń potrafi:

<ul style="list-style-type: none"> – zdefiniować pojęcia: tolerancja ekologiczna, minimum, maksimum życiowe, endemit, relik – podać treść i interpretować podstawowe prawa ekologiczne – prawo tolerancji ekologicznej i prawo minimum; przykłady barier fizyczno-geograficznych ograniczających występowanie osobników – wymienić przykłady gatunków zagrożonych ekstynkcją [E.E.], państwa roślinne i krainy zoogeograficzne – wymienić i omówić zasadnicze czynniki wpływające na rozmieszczenie organizmów 	<ul style="list-style-type: none"> – wyliczyć przystosowania morfologiczne, anatomiczne i fizjologiczne organizmów do życia w odmiennych warunkach środowiskowych – identyfikować lub dobierać przykładowe gatunki roślin lub zwierząt do odpowiedniego państwa roślinnego lub krainy zoogeograficznej – porównać znaczenie pojęć: optimum fizjologiczne, optimum ekologiczne, państwa roślinne, krainy zoogeograficzne – klasyfikować rośliny według wymagań wilgotnościowych
---	---

Uczeń potrafi:	
<ul style="list-style-type: none"> – wymienić i rozróżnić abiotyczne i biotyczne czynniki środowiska (P) – wyjaśnić, które organizmy mogą być gatunkami wskaźnikowymi; wyjaśnić znaczenie terminów: biomy i państwa roślinne; opisać i scharakteryzować czynniki antropogeniczne – dobierać właściwie materiały ilustracyjne w celu pokazania różnorodności gatunkowej w obrębie państw roślinnych i krain zoogeograficznych – przedstawić na wykresie (odczytać z wykresu) zakres tolerancji ekologicznej organizmu (gatunku) – zaznaczyć na mapie: zasięgi wybranych gatunków, rozmieszczenie państw roślinnych i krain zoogeograficznych – klasyfikować antropogeniczne przekształcenia ekosystemów [E.E.] – kreślić główne przyczyny wymierania gatunków [E.E.] – charakteryzować biotyczne i abiotyczne czynniki środowiskowe, położenie i różnorodność gatunkową państw roślinnych i krain zoogeograficznych – analizować zjawisko tolerancji ekologicznej, zasięgi poszczególnych państw roślinnych i krain zoogeograficznych 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenić wpływ czynników zewnętrznych na zasięg występowania gatunków
12. Ochrona środowiska – wpływ człowieka na różnorodność biologiczną	
Uczeń potrafi:	
<ul style="list-style-type: none"> – definiować pojęcia: efekt cieplarniany, dziura ozonowa [E.E.] – wymienić przykłady negatywnego wpływu człowieka na stan środowiska; przyczyny zanikania ozonu w stratosferze i ocieplania klimatu na Ziemi [E.E.]; przykłady gatunków zagrożonych ekstynkcją [E.E.]; przykładowe zobowiązania państw, które zaakceptowały ustalenia Szczytu Ziemi w Rio; formy ochrony przyrody w Polsce; nazwy organizacji zajmujących się ochroną przyrody [E.E.] – wymienić i klasyfikować zasoby naturalne Ziemi – wyjaśnić znaczenie terminów: zasoby nieodnawialne, zasoby odnawialne, urbanizacja, industrializacja; co to są zasady zrównoważonego rozwoju i kogo dotyczą – klasyfikować antropogeniczne przekształcenia środowiska [E.E.] 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienić główne akty prawne dotyczące ochrony przyrody w Polsce i na świecie [E.E.] – omówić organizację systemu ochrony przyrody i środowiska w Polsce; działania prawne związane z ochroną przyrody podejmowane w najbliższym środowisku [E.E.] – wyjaśnić, na czym polega aktywna ochrona przyrody oraz w jakim celu zostały wprowadzone okresy ochronne dla zwierzyny łownej, wymiary ochronne dla ryb – ocenić (na wybranych przykładach) zasięg antropopresji – analizować lokalizację parków krajobrazowych i rezerwatów w województwie – przewidywać lokalne i globalne skutki zmniejszania się warstwy ozonowej i ocieplania klimatu na Ziemi [E.E.] – zapropionować konkretne działania w najbliższym otoczeniu, które wpłyną

<ul style="list-style-type: none"> – porównać sposób ochrony przyrody na przykład w parku narodowym i krajobrazowym, rezerwacie ścisłym i częściowym – określić główne przyczyny wymierania gatunków [E.E.] – zaznaczyć na mapie położenie wybranych obiektów podlegających ochronie prawnej – charakteryzować formy ochrony przyrody w Polsce – ocenić działalność człowieka w środowisku [E.E.] – opisać lokalne działania prawne podejmowane w celu ochrony przyrody [E.E.] – analizować, w jaki sposób działalność człowieka przyczynia się do przekształcania środowiska [E.E.]; środowiskowe skutki działań własnych i innych ludzi [E.E.]; lokalizację parków narodowych w Polsce 	<p>na poprawę stanu środowiska przyrodniczego (PP), [E.E.]</p>
--	--